

**Маргарита НИКОЛОВА** (Видин, България)

**ЕТНОТОПОНИМИ, СВЪРЗАНИ С БЪЛГАРИТЕ КУЧИ/  
КУЧАНИ/КОЧАНИ**

**Abstract.** V. B. Hening identified the names Kuchs and Tochars with the names of the ancient people Guts/Kuts and Tukrish who lived in III–II millennium BC in the territories of nowadays West Iran (mentioned in cuneiform texts from III–II millennium BC). Lately the prototochars migrated from this territory to regions in Central Asia (the river basin of Tarim, today's/present Xinjiang in Northwest China). T. V. Gamkrelidze and V. V. Ivanov developed the thesis of V. B. Hening. they adduced new arguments that support the identification of the ancient Kuts with Kuches. The ethnonym Kuts is connected to the late denotement of Tochars in their own tocharic texts from VI–VIII century as the selfname Kuchs. The texts are written in two tocharic dialects – east tocharic tocharic A and west tocharic - kuchic/kochanic tocharic B. The tocharic A dialect was already “dead” holly language while the kuchic tocharic B was speaking language. The Chinese named them Yuezhes and Yueshes. After the defeat of the Tochars from the Chinese in 174 year BC part of them migrated to the west part of Middle Asia. The name Tocharistan and the presence of the tocharic language in the territory of Baktria is connected to them. Probably related to the Kuches/Kuchans are Kushans (five tribes leaded by the tribe kushans, who occupied the territory beyond Tien-Shan /named Yuezhi by the Chinese). In II century B.C. they moved to Bactria in Middle Asia after their defeat with the huns. Their language is unknown. The huns carried away parts of these related nations and Bulgarians in their crusade to the west of Europe. Their first attacks and settlements on the Balkan peninsula are at the end of IV–V century and their increase is during VI–VII century when slavs also settled there. The scientists established very common phonetic, morphologic and lexical similarities between the languages of the tochars and the slavs. This predetermines the rapprochement of these nations, who took part in the creation of the Bulgarian Middle-aged country. This also is related to the formation of the dialects of the protobulgarian language. The numerous ethnotoponyms, remained by the nation Kuchs/Kuchans/Kochans, just like the protobulgarian iran-language and archaic slav-language toponyms in present-day /and out today/ Bulgarian territories documented this process.

**Keywords:** ethnotoponyms, Bulgarians, tribes, Iran, China, Mesopotamia, Macedonia

Арменската география „Ашхарацуйц“ на Анания Ширакаци от втората половина на VII в. локализира народа *българи* в района на Меотидското море (дн. Азовско море), като авторът посочва четири прозвища (определения) за тях, дадени им по названия на реки: Купи-булгар, Дучи-булгар, Олхонтор-блгар, Чдар-болгар (Златарски 1970: 153). Между учените съществува спор за идентификацията на имената на реките, отразени в прозвищата на българите, които продължава и днес. Всички са съгласни, че в определението *Купи* се крие името на река Кубан. Някои изследователи смятат, че определението *Купи* е късна добавка от X в., тъй като е използвано не името Варданес, а местното име Кубан на реката (Войников 2013: 45 – бел. 132, 48 – бел. 202). Смята се, че информацията за четирите български племена и преселението на Аспарух на о-в Пюки в „Ашхарацуйц“ (компиляция от по-стар текст с по-късни добавки) е най-късна и вероятно тя е писана от самия А. Ширакаци след 668/680 г. (Войников 2013: 48).

Опитвайки се да идентифицират определението *Дучи* към името на третата част от българите *Дучи-булгар*, учените го свързват с името на река Днепър – *Кочо* в Арменската география и кутригурите и го „коригират“ като *Кучи* – *Кучи-булгар*, поради близостта в изписването на буквите Д и К в арменски език (Историята на въпроса вж.: Златарски 1970: 156–157; Рашев 2005: 58–59; Гюзелев 1981: 69–76; Войников 2013: 52 – отхвърля тази идентификация, като констатира, че „въпросът е дискуссионен и остава открит“.).

Българският народ *кучи* не е наречен по името *Кочо* на р. Днепър. *Кучи* е етноним и самоназвание на един от двата клона на тохарите, носител на тохарския В език, наричан кучийски или кучански.

В. Б. Хенинг (1978 г.) отъждествява имената *Кучи* и *Тохари* с имената на древните народи *Гуту/Куту* и *Тукриш* от III–II хил. пр. н.е., засвидетелствани в клинописни източници от III–II хил. пр. н.е., обитаващи според тях територии от дн. Западен Иран. И отгук прототохарите се преселват по-късно в райони на Централна Азия, което обяснява според него „удивителното сходство на археологическите култури на доисторическия Иран и древен Китай“ (Цит. по: Гамкрелидзе, Иванов 1989: 14–16).

Т. В. Гамкрелидзе и Вяч. Вс. Иванов в студията „Первые индоевропейцы в истории: предки тохар в древней Передней Азии“ развиват

тезата на В. Б. Хенинг и привеждат нови аргументи в подкрепа на отъждествяването на древните *Кути* с *Кучи*. Етнонимът *Kuti* се свързва с късното обозначение на тохарите в собствените тохарски текстове от I хил. като самоназвание *Кучи* и топонима *Kuśi*, санскр. *Kući* ‘Куча’, тох. В род. пад. *Kuśiñ*, в които се наблюдава обикновената за тохарския език палатализация *t' > ċ* и по-нататъшното диалектно развитие *ċ > ś* (тох. В *kuśaññe* ‘кучански (език)’ и прилагателното тох. В *Kuśiññe*). Тези форми със съответните фонетични промени са свидетелствани и в много другоезични традиции: санскр. *Kući*, кит. *Ku-ċi*, др.-тюрк. *Küsän/Küşän/* и др.

От времето на пребиваването на *Кумуме/Кучуме* в района на Месопотамия (III–II хил. пр. н.е.) са запазени свидетелства за стълкновения с тях, за техните царе, за „кутийската династия”, завладяла и управлявала в Месопотамия (Вавилон) в продължение на 125 (или 124) години и 40 дни или 99 години (или 91 години и 40 дни), за последния цар на тази династия Терикан, който е исторческа личност (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 16–17).

Названието *Tukriš* на другия съседен и родствен на *Кумуме/Кучуме* народ се разкрива в името на средноазиатските и централноазиатските *тохари* в многобройни писмени източници от I хил. н.е.: гр. *Τόχαροι*, санскр. *Tukhara*, *tokharika*, кит. *Tuholo*, др.-тюрк. *tóxrī*, тиб. *Thogari*. Страната Тукриш се намирала в Иранските планини северно от Елам на 640 км от центъра на Двуречието в района на съвременния път от Керманшах за Хамадан, изпълнявала посредническа роля в търговията с лазурит. Тукрите били известни като изкусни занаятчии, произвеждащи метални съдове, художествено боядисани тъкани (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 21, 23).

От VI–VIII в. са запазени паметници на два тохарски езика. Авторите предполагат, както и В. Б. Хенинг преди тях, че прототохарският език още в III–II хил. пр. н.е. се е разпаднал на два диалекта с особени названия, отразили се много по-късно в обозначенията *kući* и *tox(ā)r-* (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 23).

От тези територии в Близкия изток тохарските племена мигрират на изток през Средна Азия в Централна Азия – Източен Туркестан (дн. Синцзян в Китай), където през втората половина на I хил. н. е. създават многобройни будистки текстове на двата тохарски диалекта

– източнотохарски – тох. А, и западнотохарски – кучийски/кучански тох. В. Китайците ги наричат *юе-чжи* или *юеши* (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 30). След поражението на тохарите от китайците в 174 г. пр. н. е. част от тях се преселват на запад в Средна Азия. С тях е свързано названието Тохаристан и наличието на тохарски език на територията на Бактирия (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 33). Но другата част остава и именно с тези юечжи се отъждествяват тохарите – носителите на тохарския А и тохарския В (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 30).

Но една значителна част достига с другите българи и се заселва заедно с тях на територията на Балканския полуостров и на създадената в края на VII в. голяма средновековна българска държава. Жителските имена на селища, носещи техния етноним, както и вероятно други техни топоними, говорят красноречиво за това.

Имената на селища, които според нас съдържат етнонима с основа *Куч-/Коч-* потърсихме и открихме в капиталния труд на Йордан Заимов „Заселване на българските славяни на Балканския полуостров”, в други исторически съчинения и документи, в съвременни карти на държавите от Балканския полуостров, Атлас мира, М., 1959, Атлас на света. Рийдърс Дайджест, 2010 г. Това са карти, които са малки и не е възможно да отразяват всички достигнали до нас селищни имена с тези основи. И все пак, техният брой не е малък, като се има предвид изтеклото време, огромните пространства и знайни и незнайни преселения на народите.

I. Й. Заимов отнася СИ тип *Кòчан, Кòчана, Кòчани, Кòчене* към типа жителски имена от изчезнали или редки основи – тип „*Доляне*”, „които са най-сигурните признаци за тяхната голяма старинност”. Главният път на проникването и заселването (V–VI в.) „е областта около поречието на Тимок”. Областта между Тимок и Морава е пролом на заселването: в Македония и Гърция – Нигрита, Кавала, Правища, Драма, Кавадарци, Атика, Северозападен Крит, Ксанти, Сярско, Воден, Щип, в Берат – Албания, в Доспат и Златоградско; варианти *Куч-*: *Койсан* в Драма, *Куцуфляни/Кучовляни* – в Берско, Епир, Тесалия, Крит (от *\*Кùчово*); *Кùчайна (Κούτσαίνα)* – Тесалия (от *\*Кùчане* (от *кùка* ?) или от *\*Кòчане/Кòчани* с преход  $\delta > у$ ; *Кучкоени/Кучковени* до Лерин.

Това е областта с най-гъсто начално заселване според Й Заимов на българските славяни – днешна Македония с околните земи: долното течение на Българска Морава, Средна и Южна Албания, горното и

средното поречие на Вардар, Северен Епир и Северна Тесалия и Струмската област, Солунското поле (Займов 1967: 101–102, 141–144).

Речник на имената по Й. Займов (104 – 277):

„А. Имена на *-яне*, образувани от съществителни и прилагателни имена без топонимична наставка, тип „*Доляне*”:

*Кочан* 1. Кочан (с. СЗ Нигрита) = Кочане = Кочана = Κότσανα, сега Ризана.

2. Кочан, Кочен, с. ЮЗ 10 Доспат, Кошен.

3. Кочан, Кочен, Кавалско, ЮЗ 5, Правища, Кочани, Κότσανη, сега Акровуни.

4. Коуџан, с. СЗ 16 Драма.

Според Фасмер вероятно от бълг. *кочан* ‘зелева глава’.

*Кочана* 1. Кочана, С 9 Кавадарци.

2. Кочана, Ю 5 Острowo, на И бряг на езерото.

3. Κότσανη, в Атика, С 18 Атина.

4. Κοτσιανιά, в СЗ Крит, обл. Ханя.

5. Сосіана, в общ. Хъбуа, обл. Пloeщ, Румъния.

Й. Займов: начално \*Кочане, вж. Кочани.

*Кочане махале*, с. С 9 Ксанти (сега Котинон) – турско образувание от \*Кочане, вероятно във връзка с Кочана, Кочани в Сярско и Ксантийско.

*Кочане, Кочан, Кочани*, с. ЮЗ Воден, Кочане, Кочана, Κότσανα (сега Переа).

Фасмер: едва ли от *кочан* ‘зелева глава’, а по-скоро „ein slav. Sippenname”.

Й. Займов: явно от \*Кочане, вж. Кочани.

*Кочани* 1. гр. СИ Щип, Коџани, Коџана (1914): Летопис от 1670 г. – Кочени – ...Доспат планина тогава истурчилъ; Й. Иванов, Сев. Македония (214) – Хартонов препис на Паисиевата история от 1831 – Кочани; Cotschana 1839; Кочани (каза).

2. Кочани, с. СИ 35 Берат (Албания).

Селищев: от *кочан* ‘зелева глава’.

Гьорче Петров: „... тук били кочините на гражданите”.

Й. Займов: от *котец* ‘кошара’, срв. *котец* ‘кошара за млад дребен добитък’.

*Кочански дол* при с. Стрезимировци, Трънско, от изч. Сели  
\**Кочане*, вж. *Кòчани*.

*Кочанье*, склон при Ломница, Трън.

*Кочене*, мах. към Неделино, С 8 Златоград – от \**Кочане*, вж.  
*Кòчани*.

*Кошан*, с. СИ 22 Монтана, общ. Градешница, изселено 1893 г.,  
вер. от \**Кошане*, вж. *Кошани*.

*Кошани*, 1. Кошани, с. Ю 8 Кавадарци, Коšani (вер. 1378 г.).

2. Соšani, с. в окръг Бобени – Бистрица, Питещ (Румъния).

3. Соšeni, с. в окръг Сфънту Георге, С 30 Брашов (Румъния) (срв. укр. Кошаны, словен. Коšane).

*Кошино*, с. С 15 Крушово (Македония): от \**Кошено*, а то – от  
\**Кошане*, вж. *Кошани*.

*Куцүфляни*, 1. с. в Берско, СЗ Негуш – Κουτσοφλιάνη, сега  
Агиос Παулос, в 1940 г. с Киçufļjani е означен връх /1332  
м/ СЗ 8 Негуш.

2. Кучовляни, с. в Епир, Ю 14 Лясковик.

3. Νέα и Παλαιά Κουτσοφλιάνη, села в Тесалия.

4. Κουτσοφλιανά, с. в СЗ Крит, обл. Ханя, ок. Кисамос  
– от \**Кучов(л)яне* от МИ \**Кучово*, прил. от ЛИ *Кучо*.

*Κούτσαινα*, с. в Тесалия, Трикала, Κούτσαινα, Κούσταινα,  
арум. Kusteana.

Фасмер: от бълг. диал. *костен* ‘кестен’.

Й. Заимов: от \**Кучане* от *кука* (вж. *Зло кучане*) или от  
\**Кочане/Кочани* с преход на ударено *о* в *у*.

*Кучкоени*, с. ЮИ до Лерин, Кучковени.

Й. Заимов: от МИ \**Кучково*, прил. от ЛИ *Кучко*, умал. от  
ЛИ *Кучо*.

Примери: МИ *Күчевото* при Троян, *Күчова круша* при  
Габрово, мах. *Күчовци* при Пещера, *Күчова могила* при  
Пъдарево, Новозагорско, *Күчовец* при Водна, Кулско”.

Към СИ в Гърция ще добавим село *Кучи* от XV в., сега Кучос ЮИ  
от Серес (Голийски I 2014: 168)

II. В описа на Видинския санджак от 1560 г. е вписано голямото  
село *Кучовче* = *Кучовец*, което плаща данък 11 000 акчета. Името е  
запазено като име на местност и река *Кучовец/Кучовешка бара* между

Грамада и Водна (Боянич-Лукач 1975: 207). В Закон XVIII от 1586/87 г. е записана планината *Куджайна*, в която се крият разбойници, ограбващи местното население, и задълженията на мартолосите за неговата охрана (Боянич-Лукач 1975: 207). Това е планината *Кучай*, *Кучайнска планина*, днес в Източна Сърбия. В 1876 г. М. Миличевич отбелязва „Кучајна, град код мајдана Кучајне” (майдан ‘рудник’; град ‘град’, ‘укрепен замък’, ‘крепост’) (СХБ Речник 1983: 64), като се пита дали това не е старото Кучево, което някои локализират в равнината до дн. Звижд (Миличевић II 1876: 10–33).

Описите съдържат имена на села с етническото име *българи*: *Булгар* – 1560 г., мезра до село Медушевче (дн. Медешевци, Кулско), *Булгарин* – 1454/5 г. (дн. рекичка *Булгарин*), *Горне Булгарине* – 1560 г. = дн. *Булгаринов поток* от село Брестовац, в района на град Бор, село Кубратофче – 1454/5 г. и 1483 г., спадало към Тимок, в дн. село Лепена живее старинен род Кубратовци; *Багачин* – 1454/5 и 1483, сега обширна местност между селата Бранковци и Тошевци, Кулско; *Урбабинче* – 1454/5 и 1560 г. = *Урбабинци*, дн. Тошевци (Боянич-Лукач 1975: 62, 187, 191, 194, 217). (Името на село *Урбабинци*: от ЛИ *Ур+Баба*: хет.-лув. *ur-i* ‘главен, началник’, тох. А *orotste/wrotste* ‘велик цар’, тох. В *orotse* ‘царски титул’, срв. срб. ЛИ *Урош* към крал Стефан I Урош, което явно е наследено от езика на заселили се тохари на територията на Западните Балкани и има посочените значения. И в името *Урбаба* съставката *Ур* има подобно значение.)

III. В останалата част на Балканския полуостров също се регистрират селищни и местностни имена с основа *куч-/коч-*:

В дн. Сърбия освен планината *Кучай/Кучайна* недалеч от нея се намира град *Кучево* на река Пек, вероятно продължител на средновековния град-крепост *Кучево*, в който търсел спасение от брат си Муса синът на Баязид в края на 1409 г. или началото на 1410 г. (Николов-Зиков 2014: 136). Градът *Кучево* бил пленен и изгорен от Мурад през 1428 г. (Миличевић II 1876: 1033).

*Кучинци* са род и махала (20 къщи) преселници от Битолско преди края на XVIII в. в село Селачка в района на река Тимок (Станојевић 1940: 393–544).

М. Миличевић в 1876 г. е отбелязал и следните имена на селища: *Кучани* в срез Арилски, *Кучмани* и *Кученани* в срез Църногорски,

*Кучевци* или *Кученци* в срез Азбуковички (Миличевић I 1876: 565, 619, 623).

От топонимичния фон на дн. Сърбия ще посочим някои имена на селища: *Парачин* и *Бор* с древнобългарски езиков произход, както и тракийските СИ с компонент *-пара* в България (Николова 2013: 189–199); село *Парчин* в срез Кознички (Крушевачки окръг); село и манастир *Наупара/Неупара* в срез Крушевачки (Миличевић I 1876: 757, 758); срв. с българските МИ в Исперихско около Демир баба теке *Тозкомпара*, *Органара*, *Параджик-касаба* и др. (Райчевски 1985: 215–221), които са оставени по-скоро от заселилите се в този район древни българи, а не са тракийско езиково наследство (срв. многобройните СИ с компонент *пара* в Северна Индия, между които и *Нуанар*: Николова 2013: 193), *Дзоропор*, *Цобопор*, *Колбопор* – градове на печенегите-кангари (от тох. *канг* ‘камък’), които се намирили в края на V в. в Северна Армения и дори в XIX в. едно от подразделенията на племенната общност *кенгерли* в Азербайджан се е наричало *болгарлъ* (Голийски I 2014: 49); град *Чачак* на река Западна Морава с паралели в България – областта *Чеч* в Родопите и в Средна Азия – средновековния *Чач*, заемащ западната част на Ташкентския оазис зад река Сърдаря (Смирнова 1981: 50–53).

От дн. Македония към разглеждания тип СИ се отнася град *Кочани*, но нейната територия е покрита с множество топоними с древнобългарски произход.

В Черна гора се намира връх *Кучки Ком* (2522 м) и СИ *Кути*; в Хърватско – СИ *Кучанци*. На територията на Албания се намират селищата: град *Кучи* (район Берат), град *Кучи* (район Вльора), град *Кучова* (бивш Сталин), град *Кушова*, *Гури-и Куч* (на западния бряг на Охридското езеро). Освен тези имена вж. още град *Канина* до град Вльора на Адриатическо море, град *Балиш* (където е намерен надписът за покръстването на княз Борис и българите в 865 г.), град *Кукес* (на река Бели Дрин), *Кюкес-Шкумбини* (*кюкес* < тох. В *Каусаъсе* ‘високо място’, тох. А *каус* ‘висок’ (Войников 2013: 270)).

Сред албанските племена М. Миличеви’ посочва и племе *кучани*, което празнува Св. Никола (Миличевић II 1876: 737, 741), явно съхранила се общност от средновековния народ *Кучи*, отседнал по Адриатическото крайбрежие, вероятно поалбанчена.

От древната страна на тохарите Куча в Източен Туркестан (дн. район Синцзян в СЗ Китай) до днес е оцелял град *Куча* в южните предпланини на Тянь-Шан в западната част на басейна на река Тарим, където е говорен тох. В език – кучански или кучийски. На него са записани будистките текстове в VI–VII в. н. е., представляващ самостоятелен клон на индоевропейските езици. Освен град *Куча* има още едно селище с име *Кучи* и две селища с име *Пичан* (Атлас мира 1959: 48), срв. с името на град *Кастичан* в СИ България. В Таримския басейн се е намирала страната Балхи (Бахли, Балхика), чийто цар от династията Кардама се преселил в Централна Индия, където е известна страната Бахлика (Балхика) в Пенджаб (Голийски I 2014: 115–116).

В СИ Иран в близост до територията на средновековния Тохаристан се открива още едно СИ – град *Кучан* в Кучано-Мешхедската долина (Атлас мира 1959: 122; БСЭ 43 1956: 152).

Както беше посочено по-горе, през II в. пр. н. е. тохарите завладяват обширна област, получила името Тохаристан (кит. Тухоло), в горното течение на река Аму-Даря, обхващаща териториите на съвременен Узбекистан и Таджикистан, включваща Бактрия, Чаганиана, Термез, Кобадияна, Памир. Тохаристан е включен в държавите Кушан (I в. пр.н.е. – IV в. н.е.), на ефталитите (V–VI в.), Тюркския каганат (VI–VII в.) (БСЭ 43 1956: 70, 154–155).

Още в I в. пр. н.е. освен обединените пет племена юечжи, едното от които е *кушан*, Кушанската държава включва Кашмир, басейна на река Кабул, Согд, Хорезъм, Чач, територията от Согд до Горен Инд и от Памир до Партия. Преди това през 60-те години на II в. пр. н. е. под натиска на хуните кушаните и останалите юечжи напускат обитаваните от тях територии отгътък Тянь-Шан и СЗ от река Хуанхъ и се появяват в Средна Азия (Согдиана и Бактрия), създават царство начело с племето кушани, чиято столица град *Кушания* се намира в средното течение на река Зеравшан. И след преместването на столицата на Кушанската империя в Северна Индия (град Пешавар) град Кушания си остава център на средноазиатските владения на империята и при ефталитите (БСЭ 43 1956: 154–155). В долината на река Зеравшан и днес съществува територия с име Палхар.

В списък на населените места при преброяване на населението през 1959 г. в Узбекистан само в Самаркандска област от 3700 населени места

около 800 топонима представляват етноними. Сред тях са *Каучин-Каучинан* (2 пъти), *Куччи – Кутчи* (5 пъти), *Куштамгали* (7 пъти), *Балгали* (10 пъти) (с вероятност да съдържа етнонима *балг-/бълг-*).

По въпроса може ли да се свърже с названието *Куча* и кучанския (тохарския В) език езиковата и етническата принадлежност на кушанската династия отдавна съществува научна дискусия (Гамкрелидзе, Иванов 1989: 35 – бел. 94).

Оказва се, че етнонимът *кушани* има важно значение за българския народ – за неговия етногенезис и история. Въпросът за „етиопите” в ранната българска история е разрешен от Цв. Степанов и П. Голийски (Степанов 1999: 22–23; Голийски II 2014: 69–71). Проблемът е създаден от недостатъчната осведоменост на старите автори и смесването на еврейската дума *Куш*, предадена с „Етиопия” в Библията, с името на страната Кушия/Kushia (в надпис на цар Дарий), царството на кушаните от II в. пр. н. е. със столица град Кушания в долината на река Зеравшан и Кушанската империя (вж. по-горе). Затова старите автори Птолемей, Плиний, Херодот говорят за страна Етиопия (Куш) в близост до Индия, „източни етиопи”, „азиатски етиопи”, „левкоетиопи” („бели етиопи”). Особено важно за нас е определението на староиндийския автор Кумарата за „кушанския император Канишка I като принадлежащ към народа Куша, а не към народа Тушара (тохарите)” (Голийски II 2014: 71–72). Затова и „етиопите” от Български апокрифен летопис от XI в., които Аспарух заварил в Карвунската земя (Добруджа), са всъщност *кушани* – българи, произлизащи от Кушанската империя. И Кубер и неговите българи и войска са представени като „царя на Нубия”, „нубийците”, „нубийската войска” вместо епитета „етиопи” от арабския християнски писател от X в. Агапий Менбиджи поради неясното разграничение от автора на двете съседни на Египет територии Етиопия и Нубия (Голийски II 2014: 72–73). Това определение на Кубер и неговите българи говори, че техният произход е свързан също с Кушанската империя. Оказва се, че в огромната Кушанска империя е имало и народ *кучи* (вж. по-горе Тохаристан и СИ в Узбекистан), и народ *куша*. Не е ли това един и същ народ?

За юечжите-кушани Л. Гумильов пише, че през V в. пр. н. е. те се заселват в Хеси – степите на запад от Ордос, но тяхната база е в Джунгария. През II в. пр. н. е. са изтласкани от хуните в Средна

Азия, където се настаняват в Бактрия. *Езикът им е неизвестен* (Гумилов 2007: 253, 255). Но Джунгария се намира отвъд източната част на планината Тянь-Шан, в чиито южни предпланини са разположени тохарите *кучи* и техният главен град *Куча* в Таримския басейн, чиято източна част е отворена към степите между Джунгария и Ордос (Китай). А в северната част на (или над) Джунгария в малък ъгъл, заключен между Казахстан на запад и Монголия на изток в разклонение на Монголския Алтай има селище с име *Ком!* (Атлас мира 1959: 95) (срв.: българския връх *Ком* (Голям и Малък) в Западна Стара планина, връх *Ком* в ЮИ Родопи – остри конусовидни върхове (Чанков 1958: 244; Михайлова 1986: 95 с етимологии и срхр. МИ *Ком* често в оронимията)). Твърде вероятно е според нас оронимът *Ком* на Балканите и СИ *Ком* в Централна Азия да пазят архаичната форма \*ие. *ком-* с първично значение „камък“, откъдето „скала, височина“ (Van Windekens 1980: 146–155).

Проследявайки историческите извори, П. Голийски установява „няколко поредни вълни от български заселници в Северните и Източните Балкани между IV и VII в.: в Мизия и Добруджа – малко след 378 г., вероятно през 408 г., през 453/454 г., 587/588 г. и през 680 г.; в Тракия (в т. ч. и Загоре) – малко след 378 г., през 514 г. и през 540 г. (кутригури)“ (Голийски II 2014: 44–85). Въз основа на исторически сведения той установява и „няколко поредни и постепенни вълни от български заселници в Западните Балкани между V и VII в.: в Македония, Северна Гърция, Епир, Пирин, Западните Родопи и Източна Албания – между 475 г. и 518 г., в 586 – 588 г. и около или малко след 865 г.“ (Голийски II 2014: 86–120), като натискът на българите на юг за завладяването на Западните Балкани започва от Срем и Белград в края на V в. (Голийски II 2014: 87). Най-масовите заселвания на българи стават по времето на император Анастасий I (491-518) и с идването на Кубер (втората половина на VII в.). В известната българска приписка към Манасиевата хроника (1344/1345 г.) се казва: „при цар Анастасий българите започнаха да завземат тази земя, като преминаха пред Бъдин. А преди това започнаха да завземат долната Охридска земя и след това цялата тази земя. От тръгването на българите до сега са изминали 870 г.“, т. е. приблизително от 474/475 г. Това са първите значителни заселвания на българи във Вардарска и

Егейска Македония – „Долната Охридска земя” (Голийски II 2014: 86–96). Въз основа на голямото разпространение на древнобългарски лични имена през XV–XVI в. П. Голийски очертава една обширна територия, заселена от българите на Кубер: Битолско, Сереско, Гоцеделчевско, Прилепско, Деволско, Брегалнишко, Овче поле (българското съкровище от Врап около Девол, днес в Албания, което е „указание за по-западната и по-северната дислокация на Куберовите българи”) (Голийски II 2014: 96, 119). В Западна Македония, Епир и дн. Източна Албания е имало и други български групи, дошли по-рано, както и в Тесалия още преди 586–588 г. и, както П. Голийски допуска, „те ще да са от онези, които в края на V и началото на VI в. започнали да завземат „Долната Охридска земя”” (Голийски II 2014: 119).

Вл. Георгиев в студията „Балто-славянски и тохарски език” разкрива „редица характерни фонетични, морфологични, словообразователни и лексически общности, ясно показващи, че тохарският език е близко родствен с балто-славянския”. Той смята, че в една отдалечена епоха „предците на германците, балто-славяните и тохарите са образували особена северна индоевропейска диалектна група, отделила се достатъчно рано от индоевропейския праезик и по-късно (вероятно в IV–III хил. пр.н.е.) се е разпаднала на германски, балто-славянски и тохарски езици”. Авторът привежда списък на лексически съответствия между тохарски и балто-славянски, от които ще дадем някои примери: А *kolye* ‘соха’ (рало) (?), лит. *kùlšė*, новобългарски ‘кълка’ ‘бедро’; А *lap* ‘глава’; ст. слав. = ст. бълг. *лъбъ* ‘череп’, белоруск. *лоб* ‘лоб, глава’, полск. *leb* ‘глава’; АВ *lu* ‘животно, звяр’, ст. бълг. *ловъ* ‘лов’ (?); А *malke*, В *mālk-wer* ‘мляко’, ст. слав. *млѣко*; А *tokats* ‘могъщ, силен’, слав. *могъщ*; АВ *pars-, pras-* ‘пръскам, ръся, опръсквам’, новобългар. *пръскам*; А *rake*, В *reki* ‘дума, реч’ = ст. слав. *рѣчь*; А *rāp-, rār-*, В *rap-, rap* ‘дълбая, копая’, литов. *urbti* ‘пробивам’; А *çam*, В *çana* = стб. *жена* (диал. *чана* – М. Н.); АВ *tsok-, tsuk-*, В *tsauk-* ‘пия’, новобългар. *цокам, цукам* ‘лоча, бозая’; В *kor* ‘гърло’, ст. слав. *грьло*; В *parwe-(sse)* ‘пръв, първи’, ст. бълг. *пръвъ*; В *twere* ‘двер’ = ст. бълг. *двърь* ‘двер’; А *wās*, В *yasā* ‘злато’; А *ak*, В *ek* ‘око’, стб. *oko*; А *açam*, В *eçane-* ‘две очи’, стб. *очи*; А *çtwar*, В *çtwer* ‘четири’; А *tre*, В *trey, trai* ‘три’; А *pānw-*, В *pānη* ‘опъвам’, ‘опъна’, стб. *pъnj* ‘опъна, обтегна’; А *spāt*, В *spane, spēne-*, стб.

съпание; *A wak*, *B vek* ‘глас’; *B wek-* ‘говоря’ (срв. вик – М. Н.) и други (Георгиев 1958: 5–7, 16–20).

Към някои от съответствията ще добавим: диал. гл. *rapam* ‘копая (с мотика)’ към АВ *rap-*. А тох. *A lap* ‘глава’ разкрива етимологията на названието *lanom* на архаичния обичай за убиване на старите хора, който представлява удар с обреден хляб върху главата на възрастния човек. Тох. *Vyasa* ‘злато’ лежи в топонима *Ясовица*, който назовава обширна хълмиста гора в землището на град Грамада, Кулско, както и името *Ясова бара* на река *Кучовец/Кучовица* през местността *Ясовица*, минаваща и покрай близкото село Водна, Кулско. В землището на село Водна в местността Митолица (наричана още Градището) на площ около 500 дка има големи трапове, осеяни с парчета черна тежка сгурия – останки от пещи за добив на желязо от желязна руда (Заяков 2013: 49, 189, 300 – от ‘Ясен’). Явно някогашните жители на голямото заможно село *Кучовец* са се занимавали с тази железодобивна и доходоносна индустрия, в чийто тох. В кучийски говор е била запазена думата *яса* със значение не само и не толкова ‘злато’, а и ‘желязо’, ‘метал изобцо’.

Проследявайки славяно-тохарските езикови връзки, Х. Бирнбаум подчертава, че най-детайлно разглеждане на проблема се съдържа в статията на Вл. Георгиев (Бирнбаум 2003: 10–11). Той посочва мненията и на други учени. Според В. Майр, китаист и археолог, „така нареченият „народ на мумиите”, отличаващ се поразително с европейската си външност и обитаващ басейна на Тарим, т. е. примерно в същите тези места, но в значително по-ранно време (възможно хиляда или повече години до фиксацията на тохарските текстове), в действителост представлява предците на късните тохари”. Mallory (1989 г.) „датира идването на тохарите в басейна на Тарим в периода между 2500 и 2000 г. пр. н. е., а експанзията на индоевропейците на изток и отделянето на предците на тохарите от останалите индоевропейски разклонения – четвъртото или може би началото на третото хилядолетие пр. н. е.” (Бирнбаум 2003: 11). Вяч. Вс. Иванов, С. А. Бурлак, И. Б. Иткин в бележка 12 към статията на Х. Бирнбаум посочват установеното от С. А. Бурлак обособяване на тохарския език между средата на VII и края на V хил. пр. н. е. Тази дата потвърждава хипотезата за по-ранното, в сравнение с останалите езици, отделяне

на пратохарския (както и пранатолийския) от праиндоевропейския език (Иванов, Бурлак, Иткин 2003: 25–28).

Х. Бирнбаум прави важно за нас уточнение. В периода VI–VIII в., когато са създадени тохарските будистки ръкописи, „тохарският А, какъвто го познаваме (а основната част на текстовете е на този език,... е бил по-скоро „мъртъв”, свещен език, докато тохарския В е функционираше като „жив” идиом, използван за различна не само административна, дейност, а също така и за юридически цели (в будистките манастири). Въпреки това тохарският А е по-иновационен, а тохарският В – по-архаичен” (Бирнбаум 2003: 8). Това означава, че народът *кучи*, *кучаните*, *кочаните* е говорел своя език – *кучийския*, *кучанския*, когато се е заселил на Балканския полуостров. Поради посочените сходства между тох. В кучийски език и езика на заселилите се редом славяни хората от двата етноса и други ираноезични съставки са могли да се разбират, да съжителстват и да създадат един общ език с много диалектни говори (вж. Стойков 1993). Може би това е и една от причините в преселническия поток, очертан от Й. Заимов като „заселване на българските славяни на Балканския полуостров”, да присъстват и значителен брой селищни имена с етнонима на тохарите *Кучи/Кучани/Кочани*, защото пътищата на преселението, очертани от Й. Заимов и П. Голийски, са почти идентични.

Част от народа *Кучи* се е запазила до днес като общност със самосъзнание и самоназвание *Кучи* върху определена територия на Балканския полуостров. На тези *Кучи* ще посветим отделна публикация.

## Библиография

**Албания 1978:** *Албания*, ГУГК, 1978.

**Албания 1982:** *Албания*, ГУГК, 1982.

**Атлас на света 1959:** *Атлас на света*, М., 1959.

**Атлас на света 2010:** *Атлас на света*. Рийдърс Дайджест, 2010.

**Бирнбаум 2003:** Хенрик Бирнбаум. *Славянският, тохарският, алтайският: генетическа връзка и ареално-типологическо влияние*. – *Вопросы языкознания*. № 5, 2003, 6–25.

**Большая советская энциклопедия 1956:** *Большая советская энциклопедия*. Т. 43. М. 1956.

- Боянич-Лукач 1975:** Душанка Боянич-Лукач. *Видин и Видинският санджак през 15–16 век.* С., 1975.
- Войников 2013:** Живко Войников. *Произход и преселение на древните българи (в търсене на нов поглед върху стария въпрос).* С., 2013.
- Гамкрелидзе – Иванов 1989:** Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. *Первые индоевропейцы в истории: предки тохар в древней Передней Азии.* – Вестник древней истории, № 1, 1989.
- Георгиев 1958:** В. Георгиев. *Балто-славянский и тохарский языки.* – Вопросы языкознания, № 6, 1958.
- Голийски I 2014:** Петър Голийски. *Заселването на българите на Балканския полуостров IV–VII в. по ономастични данни.* Т. I, С., 2014.
- Голийски II 2014:** Петър Голийски. *Заселването на българите на Балканския полуостров IV–VII в. по исторически данни.* Т. II, С., 2014.
- Гумильов 2007:** Лев Гумильов. *Хуните. История на народа хуну.* С., 2007.
- Гюзелев 1981:** В. Гюзелев. *Прабългарският военно-племенен съюз Велика България.* – История на България. Т. 2, С., БАН, 1981.
- Заимов 1967:** Йордан Заимов. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия.* С., БАН, 1967.
- Заяков 2013:** Нинко Заяков. *Местните имена в Кулско.* В. Търново, 2013.
- Златарски 1970:** В. Златарски. *История на българската държава през средните векове.* Т. I, С., 1970.
- Иванов – Бурлак – Иткин 2003:** Вяч. Вс. Иванов, С. А. Бурлак, И. Б. Иткин. *Примечания.* – Вопросы языкознания. № 5, 2003, с. 25–29.
- Караев 1974:** С. К. Караев. *География этнопонимов Узбекистана.* – В: Actes du XI congres international des sciences onomastiques, 1. С., 1974, с. 459–463.
- Миличевѝ I 1876:** Милан Миличевѝ. *Кнежевина Србија.* Београд, кн. I, 1876.
- Миличевѝ II 1876:** Милан Миличевѝ. *Кнежевина Србија.* Београд, кн. II, 1876.
- Михайлова 1986:** Димитрина Михайлова. *Местните имена в Берковско.* С., 1986.
- Николов-Зиков 2014:** Петър Николов-Зиков. *Истинската история на Видинското княжество.* С., 2014.
- Николова 2012:** Маргарита Николова. *Багачин.* в-к Видин, бр. 48, 2012.
- Николова 2013:** Маргарита Николова. *Тракийският топонимичен компонент -PARA и древнобългарската дума БОР – В: Състояние и проблеми на българската ономастика.* В. Търново, 2013, с. 189–199.

- Райчевски 1985:** Ст. Райчевски. *Топонимични свидетелства за археологически обекти и изчезнали селища в Исперихско. Текето Демир баба.* – В: Североизточна България. Древност и съвремие. С., 1985, с. 215–221.
- Рашев 2005:** Р. Рашев. *Прабългарите през V–VII век.* С., 2005.
- Смирнова 1981:** О. И. Смирнова. *Сводный каталог согдийских монет. Бронза.* М., 1981.
- Станојевић 1940:** Маринко Станојевић. *Тимок.* – В: Српски етнографски зборник книга LV. Прво оделенье. Населъа и порекло становништва. Кнь. 29. Београд, 1940, с. 393–544.
- Степанов 1999:** Цветелин Степанов. *Власт и авторитет в ранносредновековна България.* С., 1999.
- Стойков 1993:** Стойко Стойков. *Българска диалектология.* С., 1993
- Чанков 1958:** Жечо Чанков. *Географски речник на България.* С., 1958.
- Van Windekens 1980:** Albert J Van Windekens. *Nouveaux argument en faveur de la these pelasgique.* – В: В чест на академик Вл. Георгиев. Езиковедски проучвания. По случай 70 години от рождението му. С., 1980, с. 146–155.